

dr Gabriela Czapiewska¹

Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Turystyki
Akademia Pomorska w Słupsku

Solidarność międzypokoleniowa z perspektywy ekonomii i polityki społecznej

WPROWADZENIE

Według prognoz Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) już w roku 2020 ogólna liczba osób starszych (seniorów) na świecie osiągnie miliard, a tylko w krajach najbogatszych przekroczy 700 milionów, co stanowić będzie około 30% całej populacji (Straś-Romanowska, 2000). Zgodnie z prognozą demograficzną Eurostatu z 2010 roku dla 27 krajów europejskich, w której przyjęto założenie o konwergencji procesów demograficznych w krajach Unii Europejskiej wraz z niwelowaniem różnic społeczno-ekonomicznych i kulturowych (EUROPOP2010, [http](http://)), udział osób w wieku 60 lat i więcej będzie wynosił średnio 30,4% w 2030 roku, a w 2060 roku – 35,2%. W Polsce natomiast odpowiednio 27,9% i 40,3%. Polska jest jednym z najszybciej starzejących się krajów europejskich. Dane GUS wskazują, że do 2050 roku udział osób w wieku 65+ przekroczy na obszarach wiejskich 30%, zaś w miastach 35% (*Sytuacja...*, 2014).

Globalizacja starzenia się ludności niesie za sobą wiele różnorodnych niekorzystnych zmian, zarówno dla państwa (m.in. destabilizacja budżetu, poważny wzrost kosztów świadczeń emerytalnych i nakładów na opiekę zdrowotną, pogłębianie się luki między wpływami a wydatkami na świadczenia emerytalne), gospodarki (m.in. zwężenie rynku pracy i rynku konsumentów, wyższe koszty pracy oraz koszty kapitałowe, zatrudnianie obcej siły roboczej), jednostki (m.in. obniżenie świadczeń emerytalnych, wzrost udziału własnego w gwarantowaniu bezpieczeństwa socjalnego, zwiększenie udziału osobistych oszczędności w rozwiązywaniu ryzyka i problemów związanych ze starością, obniżenie wartości

¹ Adres korespondencyjny: Akademia Pomorska w Słupsku, Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Turystyki, ul. Partyzantów 27, 76-200 Słupsk; e-mail: gabriela.czapiewska@apsl.edu.pl. ORCID: 0000-0002-5638-9831.

posiadanych nieruchomości i innych form własności), jak i rodziny (m.in. destabilizacja relacji wewnątrzrodzinnych, wzrost obciążeń podatkowych, eskalacja kosztów utrzymania, nasilenie konkurencji międzypokoleniowej) (Kalache, Barreto, Keller, 2005; Moody, 1994; Sącz, Pinazo, Sánchez, 2007; Woźniak, 2012).

Współczesne zmiany w trendach demograficznych, wywołane starzeniem się społeczeństw, pociągają za sobą konieczność restrukturyzacji gospodarki (przebudowy modelu produkcji i konsumpcji czy też modelu oszczędzania i inwestycji), a także redefinicji tzw. polityk szczegółowych, zwłaszcza w obszarze polityki społecznej (systemu wsparcia społecznego, zabezpieczeń społecznych).

W tym kontekście celem niniejszego opracowania jest egzemplifikacja pojęcia solidarności międzypokoleniowej, jako idei wieloznaczej w odniesieniu do relacji międzypokoleniowych (więzi, kontraktów między różnymi generacjami). Jako metody badawcze wykorzystano krytyczną analizę porównawczo-opisową literatury przedmiotu. W opracowaniu zaprezentowano istotę solidarności międzypokoleniowej, nawiązując do wyłaniających się na początku XXI wieku wyzwań dla ekonomii i polityki społecznej, związanych z procesem starzenia się ludności. Spojrzenie z tej perspektywy jest o tyle zasadne, iż, zdaniem badaczy tematyki, punkt ciężkości w debacie o relacjach międzypokoleniowych przesunął się w ostatnich dekadach z *generational gap* (różnic definiowanych w kategoriach kulturowych, stylu życia, sposobu bycia) na *generational equity* (równość i sprawiedliwość podziału zasobów pomiędzy przedstawicieli różnych pokoleń) (Bengtson, Giarrusso, Mabry, Silverstein, 2002). Z punktu widzenia ekonomii i polityki społecznej to, co łączy pokolenia, analizowane jest głównie w kategorii solidarności międzypokoleniowej.

ISTOTA SOLIDARNOŚCI MIĘDZYPOKOLENIOWEJ

– EGZEMPLIFIKACJA POJĘCIA

Istnieje wiele definicji solidarności międzypokoleniowej, które są różnie ujmowane w zależności od przyjętej koncepcji teoretycznej. Solidarność międzypokoleniowa jest pojęciem interdyscyplinarnym, zaangażowanym definicyjnie w takie obszary życia społecznego, jak: ekonomia, kultura, polityka i edukacja. Zasadniczo oznacza ona interpersonalną postawę, która jest adekwatna do szczególnych możliwości, braków oraz zagrożeń na poszczególnych etapach życia (Zacher, 2009).

Odnosząc się jednak do egzemplifikacji prezentowanego zjawiska, należy przedstawić istotę dwóch pojęć – solidarności i pokolenia. Etymologia słowa „solidarność“ związana jest z francuskim rzeczownikiem *solidarité* (solidarność, wzajemna odpowiedzialność), a pochodzi od łacińskiego „*solide*“ – trwały, solidny, całkowity. Solidarność to synonim więzi społecznych, skupia ludzi i zbiorowości wokół pewnych celów, wartości, idei, autorytetów czy zadań. Stanowi poczucie wspólnoty i odpowiedzialności członków społeczności i całej zbiorowości. Z jednej strony solidarność może być zatem rozumiana jako pewna gotowość do

współpracy czy niesienia pomocy innym osobom, zaś z drugiej strony może mieć charakter globalny, wyrażający się chociażby w idei uniwersalnych praw człowieka czy też ruchu ekologicznym (solidarność globalna) (Sztompka, 2002). Zdaniem Zbigniewa Woźniaka (2012) solidarność należy rozpatrywać jako sieć systemów pomocy wzajemnej, opartych na wymianie społecznej i współpracy, generujących strukturę zobowiązań. Solidarność kontrastuje jednak z zasadą subsydiarności, gdyż pomocniczość zakłada głównie, że ludzie w pierwszej kolejności powinni sami sobie pomóc, a gdy nie mają takich możliwości (umiejętności, kompetencji) w sieci wsparcia, wówczas pomoc świadczyć może dopiero rodzina, społeczność, różne instytucje i organizacje, zaś na końcu państwo (szczebel centralny).

Aspekt solidarności w szerokim kontekście analizował także Józef Tischner (1992, s. 10), twierdząc: „Cóż znaczy być solidarnym? Znaczy nieść ciężar drugiego człowieka”. Zwracał on uwagę na fakt, iż solidarność ma dwa wymiary – jeden związany z nieskończonością sumienia i drugi – odnoszący się do życia społecznego za pośrednictwem kategorii pracy.

Z kolei definicje pokolenia odwołują się na ogół do najbardziej utrwalonej w socjologii propozycji autorstwa Karla Mannheim'a (1966) przyjmującej, że osoby urodzone w danej kohorcie wieku doświadczają tych samych zdarzeń socjopolitycznych, w kręgu których wzrastają, a to wyróżnia ich jako specyficzną grupę (Spiker, 2008). Pojęcie pokolenia (generacji) nie jest wykorzystywane w literaturze przedmiotu w sposób jednoznaczny (Klimczuk, 2013). Na wielość interpretacji pojęcia wskazuje klasyczna typologia autorstwa Marii Ossowskiej (1963; tabela 1). Jednakże, w kontekście podejmowanej w artykule tematyki, istotne na gruncie ekonomii i polityki społecznej jest podejście ahistoryczne, które pozwala na analizy demograficzne i ekonomiczne.

Tabela 1. Główne znaczenia, cechy i wymiary pojęcia pokolenie

Znaczenie	Główne cechy	Zakres analizy
Ogniwo w ciągu genealogicznym	biologiczna zależność pomiędzy rodzicami a dziećmi; miejsce w schemacie pokrewieństwa	rodzina
Ogniwo w ciągu kulturowym	podział ról społecznych analogiczny do relacji rodzice – dzieci, np. nauczyciel – uczeń	krąg kulturowy
Zbiór osób w zbliżonym wieku, w przedziale trzeciej części stulecia	założenie, że ojciec jest przeciętnie o 33 lata starszy od dzieci	społeczeństwo
Zbiór osób w poszczególnych fazach życia	ujęcie ahistoryczne; porównywanie analogicznych grup wieku w różnych epokach i społeczeństwach; przechodzenie tych samych osób przez różne fazy ich życia	społeczeństwo
Wspólnota postaw i hierarchii wartości	ujęcie historyczne; wspólne przeżycia i doświadczenia, np. wojna, przełom ustrojowy	społeczeństwo

Źródło: opracowanie na podstawie: (Ossowska, 1963, s. 50).

Judith Phillips i in. (2010) wyróżniają cztery podejścia do definiowania terminu „pokolenie”:

- 1) antropologiczne – w zakresie więzi i ról rodzinnych jednostek oraz pokrewieństwa i posiadania wspólnego przodka (np. ojciec, babka, pradziadek);
- 2) socjologiczne – dotyczące podobieństwa kulturowego w ramach traumatycznego doświadczenia oddziałującego na świadomość grupy osób wkraczających w dorosłość – określa przebieg życia i definiowania rzeczywistości w sposób odmienny niż w poprzednich pokoleniach (np. pokolenie Kolumbów, pierwszej Solidarności);
- 3) demograficzne i ekonomiczne – prezentujące grupy osób w zbliżonym wieku, urodzonych w podobnym okresie;
- 4) polityki społecznej – odnoszące się do aktywności zawodowej i uprawnień socjalnych, przypisanych jednostkom w danych grupach wieku (np. wiek obowiązkowego pobierania nauki) oraz grup docelowych polityk wyodrębnionych poprzez podobieństwo faz cyklu życia (np. młodość, dorosłość, starość).

Próby uporządkowania pojęć dotyczących relacji międzypokoleniowych podjął się Piotr Szukalski (2010), podkreślając rozróżnienie znaczeń terminów: relacja, więź, solidarność i kontrakt międzypokoleniowy (tabela 2). Relacje i kontrakt są wolne od wartościowania, podczas gdy więź i solidarność są nacechowane pozytywnie. Zwrócił jednocześnie uwagę na pojęcia pochodne o konotacjach pozytywnych (integracja) i negatywnych (wojna, konflikt, dezintegracja). Występowanie sprzeczności prowadzi do ambiwalencji międzypokoleniowej – współlistnienia odmiennych postaw i sposobów myślenia o relacjach pokoleniowych na poziomie mikro (poszczególnych rodzin) i makro (całych społeczeństw) (Bengtson, Giarrusso, Mabry, Silverstein, 2002; Szukalski, 2008, 2012; Klimczuk, 2010; 2013).

Stosunki pomiędzy ludźmi starymi a młodymi na poziomie makro (społeczeństw i grup) mogą być objaśniane odpowiedziami na pytania: kto i co otrzymuje oraz jakim/czyim kosztem, zaś na poziomie mikro (rodzin i jednostek): kto jest socjometryczną gwiazdą w wymianie międzypokoleniowej i czy zawsze jest to pokolenie środkowe, które z pokoleń najwięcej daje i stosunkowo mniej otrzymuje/żąda? (Koyano, 2003; Woźniak, 2012). Solidarność międzypokoleniowa jest zatem najczęściej przywoływana w kontekście podziału na oczekiwania i zobowiązania w zakresie starzenia się pokoleń (Kalache, Barreto, Keller, 2005; Łuszczynska, 2014).

Solidarność międzypokoleniowa (kohezja społeczna między generacjami) w rozumieniu ogólnym to ład wymagający działań podmiotów życia publicznego, ukierunkowanych na utrzymanie pozytywnego stanu relacji między poszczególnymi pokoleniami (potrzeb i interesów osób przynależących do innych generacji) (Marody, Giza-Poleszczuk, 2004; Zych, 2007; Klimczuk, 2010).

Tabela 2. Typy relacji międzypokoleniowych

Pojęcie	Główne cechy	Zakres zobowiązań
Solidarność	wzajemna odpowiedzialność wobec innych pokoleń; uwzględnianie w podejmowanych działaniach interesów, potrzeb i opinii innych generacji	postawa „musimy coś zrobić”
Relacja	ogół stosunków pomiędzy jednostkami lub grupami z różnych pokoleń; interakcje, opinie, postawy, stereotypy	brak zobowiązań
Więź	poczucie łączności biologicznej, kulturowej, ekonomicznej z innymi pokoleniami; pozytywne nastawienie wobec jednostek należących do innych pokoleń	postawa „powinniśmy coś zrobić”
Kontrakt/ umowa	spisane lub nie reguły redystrybucji wyznaczników statusu społecznego (bogactwo, władza, prestiż) pomiędzy pokoleniami	postawa „zrobmy to i to”

Źródło: opracowanie na podstawie (Szukalski, 2010, s. 87–88; Szukalski, 2012, s. 47–49).

Intergeneracyjna solidarność to więc z jednej strony – specyficzne zachowanie (gotowość do współpracy i wzajemnej pomocy), a z drugiej – poczucie przynależności, ścisłe związki między pokoleniami na poziomie jednostkowym, rodzinnym czy społeczeństwa jako całości (Bengtson, Oyama, 2007; Daatland, Lowenstein, 2005; Szukalski, 2002).

W świetle współczesnych zjawisk i procesów aktualność wykazują tezy koncepcji trzech kultur Margaret Mead (1978), odnoszących się do relacji między pokoleniami:

- w kulturze postfiguratywnej starsze pokolenie jako bardziej doświadczone jest pokoleniem wychowującym (społeczeństwo tradycyjne);
- w kulturze kofiguratywnej pokolenia zmagają się z coraz to poważniejszymi wyzwaniami – ludziom starym z trudnością udaje się dostosować do zmian (społeczeństwo modernistyczne);
- w kulturze prefiguratywnej młodsze pokolenie szybciej i łatwiej dostosowuje się do zmian pojawiających się w społeczeństwie – pokolenia żyją w różnych „światach” nieznanych sobie nawzajem (społeczeństwo postmodernistyczne).

Kluczowymi elementami solidarności międzypokoleniowej są (Bengtson, Oyama, 2007):

- solidarność konsensualna, czyli wspólnota wierzeń i/lub wartości zewnętrznych w stosunku do rodziny;
- solidarność funkcjonalna, czyli wzajemna wymiana pomocy i wsparcia o charakterze instrumentalnym i emocjonalnym;
- solidarność normatywna, czyli dotycząca norm i oczekiwań we wzajemnych kontaktach, wyrażania pozytywnych emocji i szacunku, udzielania wzajemnej pomocy między generacjami, wypracowująca wspólne drogi wewnętrznej aprobaty tych norm.

Piotr Szukalski (2010; 2012) wyróżnia trzy perspektywy definiowania solidarności pokoleniowej:

- 1) w naukach o rodzinie – solidarność pokoleń dotyczy w szczególności analizy spójności emocjonalnej, kontaktów, odległości geograficznej, nawyków wspierania, zobowiązań wewnątrzrodzinnych oraz umiejętności i chęci porozumienia się;
- 2) w ujęciu ekonomicznym – solidarność pokoleń odnosi się do dystrybucji środków publicznych między osoby młode i stare, równego zabezpieczenia praw emerytalnych przyszłych świadczeniobiorców i obecnych emerytów oraz uzyskiwania od kolejnych generacji ekwiwalentnych wkładów do wspólnego funduszu;
- 3) podejście polityki społecznej – dotyczy głównie polityki wobec starości i osób starszych, uwzględniania przy tym przemiany potencjału opiekuńczego rodziny oraz tworzenia i wdrażania zbiorów działań (planów, programów i strategii) na rzecz utrzymania pokojowych relacji międzypokoleniowych.

W analizie wskazanych procesów istotną rolę odgrywają: struktury możliwości czy zasobów solidarności, które umożliwiają, promują, przeszkadzają lub powstrzymują interakcje; struktury potrzeb natury finansowej (edukacja, zatrudnienie lub niewystarczające oszczędności seniorów), emocjonalnej (np. towarzystwo, koleżeństwo, uwaga, uznanie), zdrowotnej (opieka); struktury rodzinne; kontekst socjokulturowy, odzwierciedlający warunki, w jakich rozwijają się stosunki międzypokoleniowe – społeczne i ekonomiczne. Wspólną cechą definicji solidarności międzypokoleniowej jest „spójność społeczna pomiędzy pokoleniami”.

SOLIDARNOŚĆ MIĘDZYPOKOLENIOWA W WYMIARZE EKONOMICZNYM I SPOŁECZNYM

Solidarność w wymiarze gospodarczym ma charakter dynamiczny i dotyczy obowiązku stałego poszukiwania równowagi między możliwościami państwa a potrzebami obywateli (Łuszczynska, 2014). Ekonomiści – opisując potencjalnie występujące systemy ekonomiczne – dzielą je na trzy typy: bazujące na zasadzie wymiany, na zasadzie przymusu lub na zasadzie integracji społecznej (Stacewicz, 1996; Szukalski, 2012).

Problem solidarności międzypokoleniowej z perspektyw nauk ekonomicznych odnosi się przede wszystkim do trzech płaszczyzn (Attias-Donfut, 1999):

- rozdziału w danej chwili dostępnych środków publicznych pomiędzy młodych i starych;
- równego w przybliżeniu traktowania kolejnych generacji, tj. głównie na zabezpieczeniu praw emerytalnych przyszłych świadczeniobiorców, tak, aby były ekwiwalentne w porównaniu ze świadczeniami obecnych emerytów;
- uzyskaniu od każdej kolejnej generacji ekwiwalentnego wkładu do wspólnego, dzielonego pomiędzy wszystkich funduszu.

Pierwsza płaszczyzna odnosi się w znacznej mierze do polityki społecznej, zaś dwie pozostałe są *stricte* ekonomiczne. Kwestia równego traktowania kolejnych generacji w kontekście zapewnienia porównywalnych, co do wartości świadczeń przyszłym emerytom, sprowadza się do doboru metody i techniki dostarczania świadczenia emerytalnego. Zdaniem Piotra Szukalskiego (2012) ważny jest wybór takiej techniki i metody, która w jak największym stopniu jest niewrażliwa na długookresowe przemiany demograficzne, ekonomiczne i polityczne, jak i na występujące czasami w sferze gospodarki i polityki krótkookresowe zawirowania. Istotna jest jednak nie tylko preferencja określonej techniki (ubezpieczeniowej, zaopatrzeniowej, opiekuńczej), ale też jej wybór, który zapewni społeczną akceptację przyjętych rozwiązań, a także uwzględni przewidywalne, długookresowe przemiany i zapewni stabilność zastosowanego podejścia.

Z kolei w przypadku płaszczyzny odnoszącej się do zapewnienia ekwiwalentności wkładu każdego kolejnego pokolenia do funduszu służącego zaspokojeniu potrzeb społecznych, chodzi głównie o uwzględnienie wieloelementowego systemu transferów różnorodnych zasobów, posiadających jedną wspólną własność – możliwość wyceny (rachunkowość generacyjna). W tym przypadku idea solidarności międzypokoleniowej przybiera w najbardziej wyrazistej formie postać w rachunkowości generacyjnej (Szukalski, 2012).

Globalizacja i związane z nią zmiany w zatrudnieniu, migracjach, wydłużanie się życia, nakładają obecnie na politykę społeczną konieczność zmian nie tylko w skali działań czy w formach ich realizacji, ale również finansowania, czy też wiązania ze społecznościami lokalnymi. Działania te mają na celu utrzymanie więzi społecznej w nowych warunkach. Wiąże się to z innym, niż w ramach rodziny kształtowaniem relacji międzypokoleniowych (Łuczak, Orczyk, 2012). Z uwagi zatem na ryzyko występowania negatywnych efektów konfliktów pokoleń, dyskryminacji ze względu na wiek i innych przejawów dezintegracji, solidarność pokoleń stanowi jednocześnie kwestię socjalną. Rozwiązaniu tej kwestii może sprzyjać współpraca podmiotów publicznych, komercyjnych i pozarządowych.

Solidarność społeczna odnosi się zasadniczo do trzech źródeł: wspólnego interesu, poczucia zagrożenia i potrzeby pomocy, miłości do siebie i innych (Koyano, 2003; Marody, Giza-Poleszczuk, 2004; Supińska, 2007). W praktyce to zbiór działań podejmowanych w celu zapewnienia, iż w długim okresie poszczególne generacje będą się nawzajem wspierać w duchu spokoju społecznego (Szukalski, 2012). Współzależność pokoleń odnosi się do integracji trzech wymiarów życia: jego przestrzeni, cyklu i projektu (Sącz, Pinazo, Sánchez, 2007; rys. 1).

Solidarność międzypokoleniowa w ujęciu polityki społecznej przybiera formę inwestycji bądź spłat zaciągniętych zobowiązań. W tym kontekście chodzi głównie o transfery finansowe, związane z utrzymywaniem placówek publicznych (placówki oświatowe, opiekuńcze i opieki zdrowotnej), świadczących usługi

dla różnych grup społecznych. Kwestię transferu międzypokoleniowego środków publicznych sprowadza się najczęściej do relacji wydatków na edukację i wypłaty środków przeznaczonych na renty i emerytury.

Rys. 1. Główne wymiary międzypokoleniowej polityki społecznej

Źródło: opracowanie na podstawie (Sácz, Pinazo, Sánchez, 2007, s. 202).

Współcześnie państwa realizują relacje międzypokoleniowe głównie poprzez rozwiązania instytucjonalne przybierające formy umowy czy wręcz kontraktu. Instytucje państwa są w tym przypadku bezpośrednim realizatorem albo gwarantem realizacji. Dostęp do świadczeń regulowany jest zgodnie z przyjętymi zasadami, które z kolei związane są z podstawowymi prawami człowieka, obywatelstwem i własnym wkładem. W literaturze przedmiotu zwykle dzielone są one na: realizowane w ramach formuły opiekuńczo-pomocowej, zaopatrzeniowej i ubezpieczeniowej. Podstawą pierwszej zasady przyznania świadczeń jest trudna sytuacja ludzi. Z tej formy wsparcia korzystają osoby, którym brak pomocy uniemożliwia dalszą egzystencję. Z kolei zaopatrzenie dotyczy uprawnień do świadczeń obywateli, spełniających określone kryteria wiekowe, zdrowotne lub sprawnościowe. Świadczenie to przyznawane jest na podstawie określonych regulacji. W obu przypadkach solidarność międzypokoleniowa jest tożsama z solidarnością wszystkich obywateli, chociaż poszczególne generacje w różnym stopniu korzystają z wydzielonych na ten cel środków finansowych w ramach budżetu. Jednak-

że w odniesieniu do solidarności międzypokoleniowej, najbardziej wyrazisty jest system ubezpieczeniowy, który wyraźnie wyodrębnia płacących, czyli aktywnych zawodowo i tych, którzy z racji wieku/i zgromadzenia odpowiedniego kapitału otrzymują świadczenia pieniężne lub usługi. W tym przypadku uprawnienia są określone i dotyczą osób, które opłacały składki (Orczyk, 2008).

Najważniejszymi wymiarami operacyjnie rozumianej solidarności międzypokoleniowej są (AGE, 2009):

- planowanie przestrzeni publicznej;
- dostosowywanie mieszkań do potrzeb mieszkańców;
- transport publiczny dostosowany do potrzeb mieszkańców niezależnie od ich wieku, czy poziomu sprawności;
- polityka rodzinna, która w większym stopniu powinna uwzględniać fakt, iż współczesna rodzina to struktura wielopokoleniowa;
- zapewnienie godnego poziomu życia w każdym wieku – wyeliminowanie ubóstwa pewnych grup wieku nieposiadających dochodów z pracy (dzieci, seniorów), zapewnienie odpowiedniego systemu emerytur, rent i zasiłków;
- działania w sferze rynku pracy;
- promowanie oddolnych, obywatelskich inicjatyw ukierunkowanych na umocnienie solidarności międzypokoleniowej, w tym również poprzez umocnienie poczucia przynależności do „małej ojczyzny”, czy świadomości potrzeb innych grup wieku,
- eliminacja wszelkich przejawów dyskryminowania w zależności od wieku i ograniczanie skali stereotypizacji budowanej na bazie wieku (Niezabitowski, 2008; Rzeczyński, 2009; Szatur-Jaworska, 2002; 2008; Szukalski, 2008).

Podczas gdy w systemie społecznym to średnie pokolenie rozporządza większym kapitałem społecznym, to jednak młodzież dysponuje specyficznym potencjałem innowacyjności i chętnie partycypuje na rzecz lokalnych inicjatyw wspierających i upowszechniających zasadę międzygeneracyjnej solidarności (Griese, 1996). Pomostem prowadzącym do nawiązania dialogu pomiędzy najmłodszymi i najstarszymi generacjami mogą być różne obszary życia społecznego, m.in.: kultura, sztuka, sport czy edukacja (propagowanie integrujących inicjatyw wobec starszych pokoleń związanych z poradnictwem, warsztatami, szkoleniami, ustawicznym kształceniem, wolontariatem).

Mając na względzie innowacyjne myślenie o parytecie międzypokoleniowym, konieczne jest stworzenie nowej jakości współodpowiedzialności publicznej na poziomie mikro- i makrospołecznym jako zrównoważonej koncepcji, uwzględniającej zaspokajanie potrzeb obecnych pokoleń bez umniejszania szans kolejnych generacji na ich zaspokojenie (Święcicka, 2015).

Solidarność międzypokoleniowa ma kluczowe znaczenie dla budowania zintegrowanych społeczności lokalnych. W celu budowania solidarności międzypokoleniowej niezwykle ważna jest edukacja przygotowująca do starości, będąca elementem polityki społecznej, ukierunkowanej na zarządzanie etapami życia.

PODSUMOWANIE

Solidarność międzypokoleniowa staje się przedmiotem debat, raportów, strategii i analiz. Związane jest to z procesem globalizacji (Anioł, 2002; Bauman, 2000; Beck, 2002; Giddens, 2002), niekorzystnymi dla funkcjonowania systemów emerytalnych prognozami demograficznymi (Baltes, Smith, 2002; Strzelecki, Ochocki, 2001; *Sytuacja...*, 2014), przemianami w stosunkach międzypokoleniowych (Daatland, Lowenstein, 2005; Lowenstein, Katz, Mehlhausen-Hassoen, Prilutzky, 2003; Nikitorowicz, Halicki, Muszyńska, 2003) czy trudną sytuacją społeczną osób starszych (Halik, 2002; Rothstein, 2001; Szatur-Jaworska, 2000; 2008; Synak, 2002). Postępujące zmiany demograficzne, edukacyjne i na rynku pracy sprawiają, że relacje międzypokoleniowe wyrastają na znaczące wyzwanie XXI wieku. Konieczne zatem okazuje się wypracowanie nowego społecznego modelu solidarności międzypokoleniowej. Potrzebny jest kompleksowy pakiet propozycji, uwzględniający zmiany w zakresie polityki edukacyjnej, zdrowotnej, rynku pracy czy polityki społecznej.

W ostatnim czasie problematykę solidarności międzypokoleniowej zdominowały dyskusje nad redystrybucją zasobów materialnych. Koncepcja reformy emerytalnej lub systemu opieki zdrowotnej w Polsce może być postrzegana jako przejaw interwencjonizmu państwowego, który szuka neoliberalnych rozwiązań, by nie dopuścić do katastrofy systemu ubezpieczeń społecznych, a w dalszej perspektywie do zagłady ekonomicznej państwa. W praktyce zazwyczaj pomija się zagadnienia związane z niematerialnym transferem idei (Świącicka, 2015).

Solidarność międzypokoleniowa może przybierać postać: zależności emocjonalnej, norm kulturowych, norm prawnych, regulujących generacyjne zobowiązania członków społeczności, polityki społecznej i związanej z nią kontraktów międzypokoleniowych dotyczących transferu środków i świadczeń.

W obliczu trudności ekonomicznych rośnie społeczne ryzyko odsunięcia niektórych potrzeb starszych pokoleń. By temu zapobiec, warto pielęgnować i promować ideę solidarności z nimi, uświadamiać i uwrażliwiać młodsze pokolenia na sytuację osób starszych, ich możliwości, oczekiwania, potrzeby. Wychodząc naprzeciw szkodliwym stereotypom – postrzegania osób starszych w aspekcie strat, a nie zysków – należy podejmować działania międzypokoleniowe. W tym kontekście bardzo ważne jest stwarzanie okazji do wzajemnego poznawania się osób starszych i młodszych, budowania płaszczyzny porozumienia, a w konsekwencji solidarności międzypokoleniowej. Wypełnia ona przestrzeń współpracy, dając do zrozumienia, że bez względu na wiek, zbiorowości zobowiązane są wyjść poza swoje prywatne obszary działalności i przebyć tę samą drogę, dokładając wszelkich starań, by wcielić ją w życie. Z badań wynika, że w celu budowania solidarności międzypokoleniowej niezwykle ważne jest wychowanie do starości, które mogłoby być elementem polityki społecznej i edukacyjnej.

Wyniki analizy dowodzą, iż solidarność międzypokoleniowa musi być urzeczywistniana we wszystkich fazach cyklu życia. Ponieważ potrzeby i zasoby zmieniają się/różnią się na poszczególnych jego etapach, potencjalnie każda generacja ma szansę wynieść coś pozytywnego z takiej wymiany, biegnącej w obu kierunkach – najpierw ku młodszej generacji (inwestycja w edukację, infrastrukturę, innowacje, ochronę środowiska), potem ku seniorom (emerytura i opieka) (Woźniak, 2012). Z perspektywy społeczeństwa zwiększenie zaangażowania osób starszych może przynieść dodatkowe korzyści gospodarcze i społeczne. Solidarność międzypokoleniowa będzie się rozwijała wówczas, gdy będziemy stwarzać okazje do międzypokoleniowych spotkań.

Ważne w dyskursie na temat solidarności międzypokoleniowej są takie terminy, jak integracja (równy dostęp do dóbr niezależnie od wieku) lub dezintegracja międzypokoleniowa, równość lub sprawiedliwość międzypokoleniowa (usiłowanie, aby nowe pokolenia żyły nie gorzej niż poprzednie), konflikt międzypokoleniowy (spory, nieporozumienia w sprawie kontraktu międzypokoleniowego) czy ambiwalencja międzypokoleniowa (dwoistość, sprzeczność dążeń i oczekiwań).

Niezależnie zaś od sposobu definiowania czy poziomu analizy, kwestia solidarności międzypokoleniowej musi być uwzględniana przy strategicznym myśleniu o przyszłości, bazującym na wiedzy o występującym typie solidarności pokoleniowej oraz na przekonaniu o konieczności dostosowania kontraktu intergeneracyjnego do zmieniających się warunków demograficznych, ekonomicznych i kulturowych (Szukalski, 2002; 2012).

Wyniki analiz dowodzą, że koncepcja solidarności pokoleń stanowi nie tylko ujęcie teoretyczne, ale też wyzwanie dla polityki społecznej państwa. Budowanie ładu społecznego, kulturowego, gospodarczego i politycznego, w którym poszczególne pokolenia będą uwzględniać i realizować wzajemną odpowiedzialność wobec innych w podejmowanych działaniach, wymaga przygotowania strategicznego. Konieczne okazuje się zatem rozbudowanie publicznego systemu usług i form wsparcia – rola państwa, współpraca podmiotów publicznych, komercyjnych czy oddolne inicjatywy prowadzone przez organizacje pozarządowe.

BIBLIOGRAFIA

- AGE (The European Older People's Platform) (2009). *A plea for greater intergenerational solidarity*. Brussels.
- Anioł, W. (2002). Globalizacja – nowe wymiary konfliktu społecznego. *Polityka Społeczna*, 10, 1–7.
- Attias-Donfut, C. (1999). Transferts publics et transferts privés entre generations. W: C. Attias-Donfut (red.), *Les solidarités entre generations. Vieillesse, familles, Etat* (s. 5–23). Paris: Nathan.
- Baltes, P., Smith, J. (2002). *New Frontiers in the Future of Aging: From Successful Aging of the Young Old to the Dilemmas of the Fourth Age*. George Maddox Lecture Series. Duke University.

- Bauman, Z. (2000). *Globalizacja i co z tego dla ludzi wynika*. Warszawa: Wydawnictwo PIW.
- Beck, U. (2002). *Spoleczeństwo ryzyka*. Warszawa: Wydawnictwo Scholar.
- Bengtson, V.L., Giarrusso, R., Mabry, J.B., Silverstein, M. (2002). Solidarity, conflict, and ambivalence: Complementary or competing perspectives on intergenerational relationships. *Journal of Marriage and Family*, 64, 568–576. DOI: 10.1111/j.1741-3737.2002.00568.x
- Bengtson, V.L., Oyama, P. (2007). *Intergenerational Solidarity: Strengthen Economic and Social Ties. Expert Group Meeting*, United Nations Headquarters. New York: Department of Economic and Social Affairs – Division for Social Policy and Development.
- Daatland, S.O., Lowenstein, A. (2005). Intergenerational solidarity and the family – welfare state balance. *European Journal of Aging*, 2 (3), 174–182. DOI: 10.1007/s10433-005-0001-1.
- EUROPOP2010 – *Convergence scenario, national level* (proj_10c2150p); *Europe in figures – Eurostat yearbook 2012: Population*. Pobrane z: <http://eurostat.ec.europa.eu> (2019.09.10).
- Giddens, A. (2002). *Nowoczesność i tożsamość*. Warszawa: PWN.
- Griese, H.M. (1996). *Socjologiczne teorie młodzieży*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Halik, J. (red.) (2002). *Starzy ludzie w Polsce: Społeczne i zdrowotne skutki starzenia się społeczeństwa*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Kalache, A., Barreto, S., Keller, I. (2005). Global Aging. The Demographic Revolution in All Cultures and Societies. W: M.L. Johnson (red.), *The Cambridge Handbook of Age and Aging* (s. 30–46). Cambridge–New York–Melbourne–Madrid–Cape Town–Singapore–São Paulo: Cambridge University Press.
- Klimczuk, A. (2010). Bariery i perspektywy integracji międzypokoleniowej we współczesnej Polsce. W: D. Kałuża, P. Szukalski (red.), *Jakość życia seniorów w XXI wieku z perspektywy polityki społecznej* (s. 92–107). Łódź: Wydawnictwo Biblioteka.
- Klimczuk, A. (2013). Solidarność pokoleń w perspektywie strategicznej państwa. W: A. Kubów, J. Szczepaniak-Sienniak (red.), *Polityka rodzinna a polityka rynku pracy w kontekście zmian demograficznych* (s. 190–205). Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 292. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.
- Koyano, W. (2003). Intergenerational relationships of Japanese seniors: Changing patterns. W: V.L. Bengtson, A. Lowenstein (red.), *Global ageing and challenges to families* (s. 272–283). New York: Aldine de Gruyter.
- Lowenstein, A., Katz, R., Mehlhausen-Hassoen, D., Prilutzky, D. (2003). A comparative cross-national perspective on intergenerational solidarity and impact on elders’ life satisfaction. *Reiterate de Societe*, 38, 52–79.
- Łuczak, P., Orczyk, J. (2012). Ekonomiczne przesłanki zmian w formach solidarności międzypokoleniowej. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 3, 203–216.
- Łuszczczyńska, M. (2014). Oblicza solidarności międzypokoleniowej – bariery, korzyści i perspektywy. W: P. Szukalski (red.), *Starzenie się ludności a solidarność międzypokoleniowa* (s. 31–51). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

- Mannheim, K. (1966). Das Problem der Generationen. W: L. von Friedeburg (red.), *Jugend in der modernen Gesellschaft* (s. 23–48). Koln & Berlin: Kiepenheue & Witsch.
- Marody, M., Giza-Poleszczuk, A. (2004). *Przemiany więzi społecznych*. Warszawa: Wydawnictwo Scholar.
- Mead, M. (1978). *Culture and Commitment: The New Relationships between the Generations in the 1970s*. New York: Columbia University Press.
- Moody, H. (1994). Four Scenarios for an Aging Society. *Hastings Center Report* 24, 5.
- Niezabitowski, M. (2008). Projektowanie i przystosowywanie środowiska mieszkaniowego do potrzeb ludzi starszych. Wybrane aspekty społeczne, psychologiczne i architektoniczne. W: J.T. Kowaleski, P. Szukalski (red.), *Pomyślne starzenie się w perspektywie nauk o pracy i polityce społecznej* (s. 126–144). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Nikitorowicz, J., Halicki, J., Muszyńska, J. (red.). (2003). *Międzygeneracyjna transmisja dziedzictwa kulturowego. Społeczno- kulturowe wymiary przekazu*. Białystok: Wydawnictwo Trans Humana.
- Orczyk, J. (2008). *Polityka społeczna. Cele i uwarunkowania*. Poznań: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu.
- Ossowska, M. (1963). Koncepcja pokolenia. *Studia Socjologiczne*, 2, 47–51.
- Phillips, J., Ajrouch, K., Hillcoat-Nallétamby, S. (2010). *Key concepts in social gerontology*. London, England: Sage.
- Rothstein, B. (2001). The Universal Welfare State as a Social Dilemma. *Rationality and Society*, 13 (2), 213–233. DOI: 10.1177/104346301013002004.
- Rzeczyński, B. (2009). Gerontotechnologia w perspektywie urbanistycznej. *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Oeconomica*, 231, 287–304.
- Sącz, J., Pinazo, S., Sánchez, M. (2007). Fostering intergenerational policies. W: M. Sánchez (red.), *Intergenerational programmes. Towards a society for all ages* (s. 186–191). Barcelona: “Ia Caixa” Foundation.
- Spiker, P. (2008). *Social Policy Themes and Approaches*. Bristol: Policy Press.
- Staciewicz, J. (1996). *Megatrendy a strategia i polityka rozwoju*. Warszawa: Wydawnictwo Elipsa.
- Straś-Romanowska, M. (2000). Późna dorosłość. Wiek starzenia się. W: B. Harwas-Napierała, J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia* (s. 263–292). Warszawa: Wydawnictwo PWN.
- Strzelecki, Z., Ochocki, A. (2001). *Polska a Europa. Procesy demograficzne u progu XXI wieku*. Warszawa: Rządowa Rada Ludnościowa, Rządowe Centrum Studiów Strategicznych.
- Supińska, J. (2007). Wartości i zasady polityki społecznej. W: G. Firlit-Fesnak, M. Szylko-Skoczny (red.), *Polityka społeczna* (s. 71–80). Warszawa: Wydawnictwo PWN.
- Szatur-Jaworska, B. (2000). *Ludzie starzy i starość w polityce społecznej*. Warszawa: Wyd. AspraJR.
- Szatur-Jaworska, B. (red.). (2008). Stan przestrzegania praw osób starszych w Polsce. Analiza i rekomendacje działań. *Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich – Materiały*, 65, Pobrane z: <http://www.rpo.gov.pl/pliki/12228594450.pdf> (2019.05.17).
- Sztompka, P. (2002). *Socjologia. Analiza społeczeństwa*. Kraków: Wydawnictwo Znak.

- Szukalski, P. (2002). *Przeplewy międzypokoleniowe i ich kontekst demograficzny*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Szukalski, P. (2008). Ageizm – dyskryminacja ze względu na wiek. W: J.T. Kowaleski, P. Szukalski (red.), *Starzenie się ludności Polski – między demografią a gerontologią społeczną* (s. 153–184). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Szukalski, P. (2010). Czym jest solidarność międzypokoleniowa? W: D. Kałuża, P. Szukalski (red.), *Jakość życia seniorów w XXI wieku z perspektywy polityki społecznej* (s. 74–91). Łódź: Wydawnictwo Biblioteka.
- Szukalski, P. (2012). *Solidarność pokoleń. Dylematy relacji międzypokoleniowych*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Synak, B. (2002). *Polska starość – próba zarysowania diagnozy i kierunku przemian*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Sytuacja demograficzna osób starszych i konsekwencje starzenia się ludności Polski w świetle prognozy na lata 2014–2050* (2014). Warszawa: GUS.
- Święcicka, A. (2015). Solidarność międzypokoleniowa: anachronizm czy szansa na nowoczesny wymiar zrównoważonej współodpowiedzialności społecznej? *Świat Idei i Polityki*, 14, 431–447.
- Tischner, J. (1992). *Etyka solidarności oraz Homo Sovieticus*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Woźniak, Z. (2012). Solidarność międzypokoleniowa w starzejącym się świecie – perspektywy i zagrożenia. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 3, 21–63.
- Zacher, H.F. (2009). Uwagi o solidarności międzypokoleniowej. *Acta Universitatis Wratislaviensis, Prawo CCCVIII*, 3082, 251–272.
- Zych, A. (2007). *Leksykon gerontologii*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.

Streszczenie

Problematyką artykułu jest międzypokoleniowa solidarność, którą socjologowie zawsze uważali za istotę życia wspólnotowego, a która stała się obecnie pilnym problemem dla społeczeństwa i wyzwaniem dla władz. Celem opracowania jest egzemplifikacja pojęcia solidarności międzypokoleniowej, jako idei wieloznacznej, uwypuklając rozumienie pojęć solidarności i pokolenia. Odniesiono się do relacji międzypokoleniowych (więzi, kontrakty między różnymi generacjami). W kontekście podjętej problematyki zaprezentowano istotę solidarności międzypokoleniowej, nawiązując do wyłaniających się na początku XXI wieku wyzwań dla ekonomii i polityki społecznej, związanych z procesem starzenia się ludności. Do realizacji niniejszego celu pracy posłużyła kwerenda literatury krajowej i zagranicznej z zakresu prezentowanej tematyki badawczej.

Solidarność międzypokoleniowa jest pojęciem interdyscyplinarnym, zaangażowanym definicyjnie w takie obszary życia społecznego, jak: ekonomia, kultura, polityka i edukacja. Z punktu widzenia ekonomii i polityki społecznej to, co łączy pokolenia, analizowane jest głównie w kategorii solidarności międzypokoleniowej. Stała się ona przedmiotem debat, raportów, strategii i analiz, co związane jest z procesem globalizacji, niekorzystnymi dla funkcjonowania systemów emerytalnych prognozami demograficznymi, przemianami w stosunkach międzypokoleniowych, trudną sytuacją społeczną osób starszych, a także redystrybucją zasobów materialnych. Solidarność międzypokoleniowa (kohezja społeczna między generacjami) będzie się rozwijała wówczas, gdy będziemy stwarzać okazje do międzypokoleniowych spotkań. Niezależnie od sposobu definiowania czy poziomu

analizy, kwestia solidarności międzypokoleniowej musi być uwzględniana przy strategicznym myśleniu o przyszłości, bazującym na wiedzy o występującym typie solidarności pokoleniowej oraz na przekonaniu o konieczności dostosowania kontraktu intergeneracyjnego do zmieniających się warunków demograficznych, ekonomicznych i kulturowych.

Słowa kluczowe: solidarność międzypokoleniowa, solidarność, pokolenie, ekonomia, polityka społeczna.

Intergenerational solidarity from an economic and social policy perspective

Summary

The subject of the paper is the intergenerational solidarity that sociologists have always believed to be the essence of community life, and which has now become an urgent problem for society and a challenge for the authorities. The aim of the study is to present an analysis of the concept of intergenerational solidarity as an ambiguous idea, emphasizing the understanding of the concepts of solidarity and generation. Reference is made to intergenerational relationships (bonds, contracts between different generations). In the context of the issues raised, the essence of intergenerational solidarity is presented, referring to the emerging challenges for the economy and social policy at the beginning of the 21st century, related to the aging population.

Intergenerational solidarity is an interdisciplinary concept, definitively involved in such areas of social life as the economy, culture, politics and education. From the point of view of the economy and social policy, the factors connecting the generations is mainly analysed in the category of intergenerational solidarity. It has become a subject for debates, reports, strategies and analyses, related to the globalization process, demographic projections unfavorable for the functioning of pension systems, changes in intergenerational relations, the difficult social situation of the elderly, as well as the redistribution of material resources. Intergenerational solidarity (social cohesion between generations) develops when we create opportunities for intergenerational meetings. Regardless of the method of definition or the level of analysis, the issue of intergenerational solidarity must be taken into account in strategic thinking for the future, based on understanding the type of generational solidarity present and the belief that it is necessary to adapt the intergeneration contract to changing demographic, economic and cultural conditions.

Keywords: intergenerational solidarity, solidarity, generation, economy, social policy.

JEL: A14, J18, O29.